

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми

**«ВАСИЛЬ КОСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ – ВИДАТНИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ ГРОМАДСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ
ДІЯЧ XVI – ПОЧ. XVII СТ.»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
2 курсу, групи Ist1-M23z
напряму підготовки (спеціальності)
014 – Середня освіта (Історія)
Баранська Діана Валентинівна

Керівник
Газін В. В., доктор
історичних наук, доцент

Рецензент

Кам'янець-Подільський – 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА РОБОТИ.

РОЗДІЛ 2. ХРИСТИЯНСЬКА ТА СУСПІЛЬНО-ДЕРЖАВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛЯ-КОСТЯНТИНА ОСТРОЗЬКОГО

2.1. Основні аспекти особистого та політичного життя.

2.2. Взаємоповага як принцип життя в домі князів Острозьких

2.3. Криза православної церкви в Польському королівстві у XVI столітті

2.4. Заснування братств: крок до відродження національного життя українців

2.5. Роль князя у релігійному та культурно-національному розвитку

РОЗДІЛ 3. КНЯЗЬ ВАСИЛЬ КОСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ – ВЕЛИКИЙ МЕЦЕНАТ І ПРОСВІТНИК

3.1. Острог XVI–XVII ст.: перший науково-освітній центр в Україні

3.2. Слов'яно-греко-латинська академія: перший вищий навчальний заклад Східної Європи

3.2.1. Створення та розвиток Острозької академії

3.2.2. Склад викладачів Острозької вищої школи

3.3. Розвиток друкарства в Острозі

3.3.1. Іван Федорович: засновник книгодрукування в Україні

3.3.2. Видання Острозької друкарні

3.3.3. «Острозька Біблія» як чинник зміцнення національної свідомості та підтримки рідної мови в боротьбі з латинізмом

РОЗДІЛ 4. КНЯЗЬ ВАСИЛЬ КОСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ У ПОЛЕМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ (XVI–XVII СТ.)

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що він був однією з найвпливовіших постатей на українських землях у другій половині XVI – на початку XVII століття. Його внесок у розвиток культури, освіти, релігії та політичного життя України залишив значний слід в історії. В умовах загострення міжконфесійної боротьби, національних та політичних конфліктів князь Острозький став символом українського православ'я, підтримував розвиток освіти, культури і науки, зокрема через заснування Острозької академії, що стала першим вищим навчальним закладом в Україні.

Крім того, Василь-Костянтин Острозький активно займався розбудовою Остромадської друкарні, що зробило вагомий внесок у розвиток книгодрукування на теренах України, зокрема у виданні «Острозької Біблії», яка мала величезне значення для збереження національної ідентичності та духовної спадщини.

Таким чином, вивчення діяльності Василя-Костянтина Острозького є важливим для розуміння процесів формування української національної свідомості, розвитку релігійної та культурної спадщини, а також для дослідження політичних процесів того часу. Тема є надзвичайно актуальною, оскільки вона дозволяє глибше зрозуміти роль цієї визначної постаті у зміцненні української державності та культури.

Об'єктом дослідження є життя та діяльність Василя-Костянтина Острозького як видатного громадського, культурного та політичного діяча XVI – початку XVII століття.

Предметом дослідження є вплив діяльності Василя-Костянтина Острозького на розвиток освіти, релігійного та культурного життя України, зокрема через заснування Острозької академії, підтримку книгодрукування та участь у релігійно-політичних процесах того часу.

Метою дослідження аналіз ролі Василя-Костянтина Острозького в розвитку української культури, освіти, релігії та політики в другій половині

XVI – на початку XVII століття, а також визначити його внесок у формування національної свідомості та державницьких тенденцій того часу.

Завдання дослідження, які сформовано відповідно до мети роботи, є наступні:

1. Проаналізувати історіографічні підходи до дослідження життя та діяльності Василя-Костянтина Острозького, зокрема в контексті культурних, релігійних та політичних аспектів, і виявити основні тенденції в наукових роботах про цю постать.
2. Визначити вплив діяльності Василя-Костянтина Острозького на розвиток православної церкви в Україні та його роль у боротьбі за збереження православної віри в умовах релігійної кризи в Польському королівстві.
3. Дослідити заснування братств і їх роль у відродженні національного життя українців, зокрема через підтримку князя Острозького та його вплив на соціально-релігійні процеси того часу.
4. Оцінити значення Острозької академії як першого науково-освітнього центру в Україні та її роль у формуванні нових освітніх стандартів і інтелектуальної еліти країни.
5. Проаналізувати розвиток книгодрукування в Острозі та роль Острозької друкарні, зокрема «Острозької Біблії», у зміцненні національної свідомості, розвитку рідної мови та боротьбі з латинізмом.

Хронологічні межі. Друга половина XVI століття – початок XVII століття (приблизно 1550–1630 роки).

Методи дослідження, що були використані у роботі:

Історичний метод дозволяє досліджувати події та явища в їх розвитку і зв'язку з конкретним часом. Цей метод був використаний для аналізу життєвого шляху князя Острозького, його впливу на релігійне, культурне і політичне життя України в контексті XVI-XVII століть. Вивчення його діяльності в історичному контексті дозволяє зрозуміти важливість його внеску у розбудову освіти та релігійної культури.

Порівняльно-історичний метод дозволяє порівнювати різні історичні явища, щоб виявити схожі або відмінні тенденції. Цей метод був застосований для порівняння діяльності Василя-Костянтина Острозького з іншими видатними діячами того часу, зокрема з іншими представниками польської, литовської та московської еліти. Порівняння його діяльності з контекстом сусідніх держав допомогло виокремити його особливу роль в українській історії.

Метод історико-культурного аналізу був використаний для вивчення культурної діяльності князя Острозького, зокрема в контексті розвитку освіти та книгодрукування. Оскільки Острозька академія та Остромадська друкарня стали важливими інститутами для збереження та поширення православної культури, цей метод дозволив дослідити вплив культурно-освітньої діяльності Острозького на формування національної свідомості.

Соціологічний метод допоміг дослідити суспільні процеси того часу, особливо в контексті взаємодії князівської родини з різними соціальними групами: шляхтою, духовенством та міщанством. Цей метод застосовувався для вивчення ролі князя Острозького в підтримці соціальних ідеалів, які сприяли розвитку українського суспільства і зміцненню національних традицій.

Метод герменевтики був використаний для інтерпретації текстів, пов'язаних з діяльністю Василя-Костянтина Острозького, таких як документи, листування, релігійні та культурні твори. За допомогою цього методу були розкриті глибинні сенси в його релігійних та політичних актах, що дало можливість точніше зрозуміти мотиви та цілі його дій у контексті політичних і релігійних конфліктів того часу.

Проблематика теми полягає в аналізі його впливу на важливі процеси, що відбувалися в Україні в XVI–XVII століттях. Острозький був не лише політичним діячем, але й культурним, релігійним та освітнім реформатором, тому ключові проблеми дослідження пов'язані з кількома аспектами.

По-перше, це питання релігійної та політичної боротьби в Україні, зокрема в умовах поширення католицизму та боротьби за збереження православ'я. Важливим аспектом є дослідження того, яку роль відіграв князь Острозький у підтримці православної церкви, заснуванні братств та зміцненні національної ідентичності в умовах політичного тиску з боку католиків і Москви.

По-друге, дослідження стосується розвитку освіти та культурних інститутів в Україні. Одним із головних питань є роль Острозької академії, заснованої князем, як першого вищого навчального закладу в Україні, і впливу цього навчального закладу на духовну та інтелектуальну еліту того часу.

По-третє, проблема національної свідомості та культурної автономії також є ключовою. Як князь Острозький через підтримку книгодрукування, зокрема через видання «Острозької Біблії», сприяв зміцненню рідної мови та національних традицій? Це питання є важливим для розуміння того, як культурна діяльність князя формувала національну ідентичність українців.

Загалом, проблематика дослідження охоплює різні аспекти його діяльності, від політичних до культурних, і дозволяє зрозуміти, як один із найвпливовіших діячів свого часу сприяв розвитку національних інститутів, збереженню православної віри та культурної автономії України.

Практичне значення полягає в глибокому вивченні ролі Василя-Костянтина Острозького в історії України, що дозволяє краще зрозуміти процеси розвитку національної свідомості, освіти та культури в XVI–XVII століттях. Робота може бути корисною для науковців, педагогів, істориків та дослідників, які вивчають період розквіту української державності та культури, а також для створення навчальних матеріалів та програм з історії України.

Структура роботи відповідає поставленій меті та сформованим завданням та складається з 0 розділів, 00 підрозділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ВИСНОВКИ

Дослідження життя та діяльності Василя-Костянтина Острозького дозволяє краще зрозуміти його вагомий внесок у розвиток культурного, релігійного та політичного життя України XVI століття. Його багатогранна діяльність заклала основи для відродження національної ідентичності українців в умовах складних історичних викликів.

Життя та діяльність Василя-Костянтина Острозького є важливим предметом дослідження історіографії, що охоплює українську, польську, білоруську та європейську наукові традиції. Увага дослідників зосереджена на багатьох аспектах його впливу: політичному, культурному, релігійному та освітньому. Острозький сприймається як одна з провідних постатей політичного життя Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, який відзначався активною участю у захисті православної віри, збереженні національної ідентичності українців та боротьбі за автономні права українських земель. В історіографії важливим є аналіз його спроб протистояти централізаторській політиці польської корони та впливу католицької церкви. Особливе місце посідають дослідження, присвячені його культурно-освітній діяльності, зокрема заснуванню Острозької академії, яка стала визначним центром розвитку православної освіти та наукової думки. Острозького часто розглядають як провідника українського православ'я, який виступав за збереження його ідентичності в умовах протистояння з уніатською та католицькою церквами.

У центрі уваги науковців перебуває діяльність князя у створенні системи братств, що сприяли зміцненню української спільноти через просвітництво та релігійне виховання. Важливим напрямом досліджень є його роль у розвитку книгодрукування, зокрема через заснування Острозької друкарні, яка стала інструментом у боротьбі за поширення православної літератури, збереження рідної мови та протидію латинізації. Історіографія життя Василя-Костянтина Острозького демонструє постійне переосмислення його постаті, залежно від політичного та ідеологічного контексту часу. Радянська історична школа,

наприклад, акцентувала увагу на його протистоянні польсько-католицькому впливу, тоді як сучасні українські дослідники підкреслюють його роль у формуванні української інтелектуальної та духовної еліти. Складність і багатогранність постаті князя Острозького визначають необхідність подальшого комплексного аналізу його діяльності, враховуючи міждисциплінарні підходи та інтеграцію нових джерел і методик досліджень.

Діяльність Василя-Костянтина Острозького мала значний вплив на розвиток православної церкви в Україні, особливо в умовах релігійної кризи, спричиненої уніатськими рухами та зростанням католицької експансії в Речі Посполитій. Як один із найбагатших і найвпливовіших магнатів свого часу, князь Острозький виступав активним захисником православної віри, використовуючи свій соціальний статус і матеріальні ресурси для підтримки церковних інституцій. Його діяльність проявлялася на декількох рівнях.

Насамперед він сприяв відродженню православної церковної організації, яка перебувала у кризі через постійний тиск католицької церкви та загрозу латинізації. Острозький надавав фінансову підтримку православним храмам, монастирям та освітнім закладам, допомагаючи зміцнити інституційну базу церкви. Його зусилля були спрямовані не лише на збереження православних традицій, але й на підвищення рівня богословської освіти, що стало важливим чинником для ідеологічного протистояння з католицизмом.

Важливу роль відігравала політична діяльність князя. Василь-Костянтин Острозький був одним із головних опонентів Берестейської унії 1596 року, що ставила за мету підпорядкування православної церкви Римському престолу. Він активно виступав на захист православ'я на сеймах і з'їздах магнатів, апелюючи до необхідності збереження конфесійного балансу в багатоконфесійній державі. Його політичний вплив і авторитет стали важливим чинником консолідації православного духовенства та мирян навколо ідеї захисту власної релігійної ідентичності.

Острозький також сприяв розвитку православної літератури й богослов'я, що стало ідейною основою для захисту православної віри. Завдяки його підтримці була створена Острозька академія, яка стала осередком підготовки православної інтелігенції та богословів. Видання Острозької Біблії, ініційоване князем, стало не лише визначною культурною подією, а й інструментом для утвердження православного світогляду в умовах релігійних протистоянь.

Таким чином, Василь-Костянтин Острозький відіграв ключову роль у боротьбі за збереження православ'я в Україні, використовуючи для цього політичні, економічні та культурно-просвітницькі засоби. Його діяльність сприяла не лише захисту православної церкви, але й формуванню національної свідомості українців, що стала основою для подальшого відродження національного та релігійного життя.

Діяльність Василя-Костянтина Острозького мала визначальний вплив на розвиток братського руху, який став одним із найважливіших явищ суспільно-релігійного життя України в XVI столітті. Братства, що виникали за підтримки князя, не лише слугували осередками релігійного життя, а й сприяли відродженню національної свідомості українців, їхньої культури та освіти.

Князь Острозький усвідомлював важливість консолідації православної громади в умовах тиску з боку католицької церкви та державної політики Речі Посполитої, яка сприяла поширенню унії та латинізації. Він активно підтримував заснування братств, що об'єднували представників різних соціальних верств, насамперед міщанство, православне духовенство та шляхту. Ці організації виконували не лише релігійну функцію, а й сприяли розвитку освіти, книгодрукування та захисту соціальних прав своїх членів.

Братства, засновані за підтримки Острозького, стали важливим елементом у збереженні православної ідентичності. Вони брали на себе функції фінансування шкіл і друкарень, сприяли перекладу, виданню та поширенню богословської літератури, яка слугувала як засобом захисту православ'я, так і інструментом підвищення рівня освіченості суспільства.

Особливе значення мала їхня роль у створенні нових освітніх стандартів, що відповідали викликам часу.

Крім освітньої діяльності, братства виконували важливу роль у зміцненні суспільної солідарності та захисті інтересів православних. Вони організовували спільні молебні, опікувалися лікарнями та сиротинцями, сприяли формуванню громади навколо православної віри. Острозький не лише підтримував ці ініціативи матеріально, а й брав активну участь у їхньому розвитку, виступаючи як їхній головний покровитель.

Таким чином, діяльність Василя-Костянтина Острозького у сфері розвитку братств стала однією з ключових складових його зусиль із відродження національного життя українців. Він не лише сприяв їхньому виникненню та функціонуванню, а й перетворив братський рух на потужний інструмент духовного і соціального відродження українського суспільства в умовах релігійного та культурного тиску. Його вплив на цей процес відчутно позначився на всій подальшій історії України.

Заснування Острозької академії Василем-Костянтином Острозьким стало однією з найважливіших подій в історії української освіти та культури XVI століття. Цей навчальний заклад, заснований у 1576 році, перетворився на перший науково-освітній центр європейського рівня в Україні, який відіграв визначну роль у формуванні освітніх стандартів, розвитку інтелектуальної еліти та захисті православ'я в умовах релігійної кризи.

Острозька академія поєднувала елементи західноєвропейської освітньої системи з глибоким вивченням православного богослов'я. Програма навчання включала так звані «сім вільних мистецтв» (граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика), а також мовознавство, філософію та богословські дисципліни. Особливу увагу приділяли вивченню класичних мов — грецької, латинської та старослов'янської, що було новаторським для тогочасної української освіти.

Заснування академії стало відповіддю на культурно-релігійні виклики часу, коли католицька церква активно розвивала власні освітні установи, такі

як єзуїтські колегіуми. Острозька академія не лише конкурувала з цими закладами, а й перевершувала їх завдяки поєднанню високого рівня освіти з духовним вихованням на основі православних традицій. Академія стала осередком підготовки богословів, які виступали на захист православної віри в полеміці з католицькими та протестантськими опонентами.

Одним із ключових здобутків академії стало видання у 1581 році Острозької Біблії — першого повного перекладу Святого Письма церковнослов'янською мовою. Цей проєкт мав величезне значення для утвердження православ'я та розвитку української книжності. Академія, поряд із друкарнею, стала місцем, де формувалася нова генерація вчених, літераторів і громадських діячів, здатних захищати культурну та духовну самобутність України.

Острозька академія також стала важливим елементом соціальної мобільності, оскільки її двері були відчинені для представників різних соціальних верств. Це сприяло формуванню інтелектуальної еліти, яка відіграла провідну роль у суспільно-релігійних та культурних процесах.

Таким чином, Острозька академія, заснована Василем-Костянтином Острозьким, стала символом українського культурного відродження, вагомим чинником у боротьбі за збереження православної віри та національної ідентичності. Її діяльність заклала підвалини для подальшого розвитку української освіти й науки, що мало тривалий вплив на історичний процес у регіоні.

Діяльність Василя-Костянтина Острозького у сфері книгодрукування стала визначним явищем у культурному та духовному житті України XVI століття. Заснування ним Острозької друкарні було не лише технологічним проривом, а й ключовим інструментом боротьби за збереження православної ідентичності, розвитку рідної мови та поширення освіти.

Острозька друкарня стала одним із перших потужних центрів книгодрукування на українських землях, що відігравала провідну роль у формуванні національної свідомості. Головною подією в її діяльності було

видання у 1581 році Острозької Біблії — першого повного друкованого тексту Святого Письма церковнослов'янською мовою. Ця подія мала велике значення як для релігійного життя, так і для розвитку української літературної мови, оскільки текст Біблії став взірцем літературної та богословської мови.

Книгодрукування в Острозі було спрямоване не лише на задоволення потреб православної церкви, а й на ширше поширення освітніх і культурних ідей. Видання друкарні включали богословські, літургійні, полемічні твори, а також підручники, які використовувалися в Острозькій академії. Це сприяло формуванню освіченого суспільства, здатного протистояти культурному тиску католицької церкви та політиці латинізації, яка активно просувалася Річчю Посполитою.

Полемічна література, видана за ініціативою Острозького, відіграла особливу роль у захисті православної віри в умовах релігійних суперечок. Праці, що виходили з друкарні, мали на меті спростувати аргументи католицьких і протестантських теологів, утверджуючи православний світогляд. Саме ці книги стали важливим чинником консолідації православної громади навколо ідеї збереження своєї конфесійної ідентичності.

Окрім релігійного змісту, друкарня сприяла поширенню української мови, яка, незважаючи на домінування латини в освітньому та адміністративному житті, залишалася основним засобом спілкування широких верств населення. Видання друкарні не лише розвивали мову, а й закладали підґрунтя для подальшого її використання як літературної та культурної.

Таким чином, книгодрукування, започатковане Василем-Костянтином Острозьким, мало неоціненне значення для українського суспільства. Воно стало інструментом духовного і культурного відродження, яке дозволило протистояти зовнішнім релігійним і культурним викликам, закріпило позиції православ'я та сприяло утвердженню національної свідомості українців у період значних історичних змін.

Василь-Костянтин Острозький був видатною постаттю української історії XVI століття, чия багатогранна діяльність залишила глибокий слід у

культурному, релігійному та політичному житті. Його зусилля у збереженні православної віри, підтримці братського руху, розвитку освіти та книгодрукування стали основою для відродження національної ідентичності українців у часи релігійних і соціальних викликів. Заснування Острозької академії та друкарні, видання Острозької Біблії, підтримка братств і боротьба проти уніатства не лише утвердили його авторитет як захисника православ'я, а й сприяли формуванню української інтелектуальної еліти, здатної протистояти культурному тиску Речі Посполитої. Його діяльність стала потужним стимулом для консолідації українського суспільства, формування освітніх і духовних традицій, що визначили подальший розвиток України. Спадщина князя Острозького залишається символом незламності, просвітництва і боротьби за збереження національних цінностей, яка надихає і сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондарчук Я. Константин Василь князь Острозький Воляння з Волині. Острог, 2004. №4–5.
2. Боротьба Південно–Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – поч. XVII ст.), Київ, 1988. 134 с.
3. Бухало Г. Князь (Василь) Константин Острозький (1527–1608). Рівне. 1991. 28 грудня.
4. Виноградов Г. Символічна роль князя Костянтина Острозького в українській полемічній літературі другої половини XVI початку XVII ст. Матеріали I III краєзнавчих конференцій «Остріг на порозі 900 річчя» (1990–1992 рр.). Остріг, 1992. 132 с.
5. Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування. Острог, 2005. 158 с.
6. Гром В. М. Діяльність князя Київ Острозького в оцінці М. Костомарова Микола Костомаров і проблеми суспільного та культурного розвитку української літератури. Рівне. 1992. 358 с.
7. Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні. Київ: Освіта, 1992. 192 с.
8. Грушевський М. С. Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх. Київ, 1992.
9. Грушевський М. С. Культурно національний рух на Україні в XVI XVII віці. Дніпропетровськ, 1919. 248 с.
10. Грушевський М. С., Левицький О. Розвідки про церковні відносини на Україні Руси XVI XVII ст. Львів. 1991. 278 с.
11. Дзюба О. М., Павленко Г. І. Літопис найважливіших подій культурного життя України (X–середина XVII ст.). Київ: АртЕк, 1988. 200 с.
12. Журко О. Князь Костянтин Василь Острозький в історичній думці Історія в школах України. 1999. №2, с. 35–39.

13. Журко О. Князь Острозький: європеїзатор України *Голос України*, 1997. 4 січня, с. 8.
14. Запаско Л. П. Мистецька спадщина Івана Федорова. Львів, 1974. 224 с.
15. Зенькович І. Волинські Атени. Галицька брама. Львів: Центр Європи, 2000. №9. Енріко с.16–19.
16. Зернова А. С. Начало книгопечатания в Москве и на Украине. Москва. 1947, 106 с.
17. Іларіон, Митрополит. Князь Костянтин Острозький. Іларіон, Митрополит (І. Огієнко). Життєписи великих українців. Київ, 1999. С. 546–658.
18. Іларіон. Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. 1992. 216 с.
19. Іларіон. Преподобний Іов Почаївський. Вінніпег: Українське наукове Православне Богословське Товариство, 1957. с. 11–19.
20. Ісаєвич Я. Д. Літературна спадщина Івана Федорова. Львів, 1989, 192 с.
21. Ісаєвич Я. Д. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. Львів, 1983. 156 с.
22. Історичний контекст, укладання Берестейської унії і перше поунійне покоління. Львів, 1995. с. 5-12
23. Князь Костянтин Острозький: Люди–легенди. Імідж, 2003. №10. С.14.
24. Коваленко Г. Українська історія. Київ: Велес, 1993. 176 с.
25. Ковальський М. П. Етюди з історії Острога. Острог: Острозька Академія, 1998. 288 с.
26. Костомаров М. І. Князь Костянтин Костянтинович Острозький Костомарови. Галерея портретів. Київ, 1993. С. 71–88.
27. Костомаров М.І. Князь Костянтин Костянтинович Острозький Між двох вогнів. Київ, 1996.

28. Крип'якевич І. Історія України. Львів: Світ, 1992. 555 с.
29. Крощенко Л., Осадчий Є. За життя К. Острозького. Образотворче мистецтво. 1991. №4. с. 37–38.
30. Лист А. Балоньєтті кардиналові Комо від 25 червня 1583; його ж лист від 6–8 липня та лист князя К.–В. Острозького до папи Григорія XIII. Боротьба Південно–Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – поч. XVII ст.), Київ, 1988. с. 88.
31. Ляхоцький В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові. Кийі: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. 664 с.
32. Масєвський І. Полювання: Уривок з історичної повісті «Черепки» Життя і слово. 1993. 14 квітня.
33. Максимович М. О. «Киевъ явился градомъ великимъ...»: Вибрані українознавчі твори. Київ: Либідь, 1994. 444 с.
34. Малышевский И. Александрийский патриарх Мелетий Пигас и его участие в делах русской церкви. Т.2. Киев, 1872. 75. с.
35. Марченко М.І. Історія української культури: З найдавніших часів до середини XVII ст. Київ: Рад. школа, 1961. 286 с.
36. Матеріали до історії Острозької академії (1576–1636). Київ, 1990. 217 с.
37. Микитась В. Л. Українська література XIV XVI ст. Київ, 1988. 167 с.
38. Миколайчук Р. Князь Костянтин Острозький Волинь. 1993. 23 лютого.
39. Митрополит Іларіон. Українська патрологія: Підручник для духовенства і українських родин. Ч. I–III. Вінніпег: Наша культура, 1965. 164 с.
40. Митрополит Іларіон. Фортеця Православ'я на Волині. Свята Почаївська лавра: Церковно–історична монографія. Вінніпег, 1961. 395 с.
41. Мицько І. З. Острозька слов'яно–греко–латинська академія (1576–1660. Київ: Наукова думка, 1990. 192 с.

42. Наукові записки. Т. III. Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. Біблія на теренах України. Острог: Видавничий комплекс Університету «Острозька Академія», 2000. 640 с.
43. Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI– початок XVII ст.). Київ: Наукова думка, 1990. 384 с.
44. Новосілецький А. Острог на Волині: Науково методичний нарис з найдавніших часів до початку XX століття. Острог, 1999. 160 с.
45. Огієнко І. І. Історія українського друкарства Упоряд., авт. іст. біогр. нарису та приміт. М. С. Тимоши. Київ Київ: Либідь, 1994. 448 с.
46. Огієнко І.І. Українські церкви: Нариси з історії Української православної церкви: У 2 т. Київ: Україна, 1993. Т. 1–2. 284 с.
47. Одвічні джерела. Острогу 900. Рівне: Волинські обереги, 2000. 192 с.
48. Острогіана в Україні та Європі: Матеріали Міжнародного наукового симпозіуму (Велика Волинь. Т. 23). 29–30 червня. Ред. кол.: І. І. Винокур, О. І. Журко, В. П. Павлюк та ін. Старокостянтинів, 2001. 367 с.
49. Острозька академія XVI–XVII ст.: Енциклопедичне видання. Острог, 1997. 201 с.
50. Острозькі просвітники XIX XX ст. Острог: Університет «Острозька академія», 2000. 476 с.
51. Пересторога Українська література XVII ст. Київ, 1987. С. 27.
52. Полонська–Василенко Н. Історія України. У 2–х т. Т. 1. До середини XVII століття. Київ: Либідь, 1992. 640 с.
53. Рожко В. Нарис історії Української Православної церкви на Волині. Луцьк, 2001. С. 134–135.
54. Рожко В. Українське православне книгописання і книгодрукування історичної Волині (XI XX століття). Луцьк, 2005. 256 с.

55. Роль Острозької братської школи в розвитку культури на Україні. Рівне, 1989. С. 6.
56. Семака Л. Костянтин Острозький: Просвітитель, меценат, воєвода Київський (1526 або 1528 1608). Волинь моя. Київ: Київська правда, 2002. Вип. 2. С. 61–65.
57. Слабошпицький М.Ф. З голосу нашої Клію. Київ: Фірма «Довіра», 1993. 255 с.
58. Сушинський Б. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців 15–19 століття: Історичне есе у 2 т.– Одеса: ВМВ., 2004.
59. Українська поезія XVI століття. Київ, 1987. С. 203.
60. Янковська Ж. Некорований король України. Історія та правознавство. 2006. №11 (квітень). С. 9–11.
61. Яременко П. Київ Мелетій Смотрицький. Життя і творчість. Київ, 1986. С.8–9
62. Яроцький Л. Щоб усі одно були: Церковні унії в Україні Людина і світ. 1994. №2. С. 16.